

Received/Makale Gelis 20.12.2022
Published /Yayınlanma 28.02.2023
Volume/Cilt (Issue/Sayı) 7 (27)
ss / pp 106-126

<http://dx.doi.org/10.37242/pejoss.4362>
Research Article /Araştırma Makalesi
ISSN: 2687-5640
pejoss.editor@gmail.com

Türkolog Dr. Onur SÖMEN

<https://orcid.org/0000-0001-9455-1214>

Karesi Halk Eğitimi Merkezi, Türk İşaret Dili Usta Öğreticisi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Balıkesir / TÜRKİYE

TÜRK SAĞIR VE İŞİTME ENGELLİLERDE İLETİŞİM OLGUSU

COMMUNICATION CASE IN TURKISH DEAF AND HEARING HANDICAPPED

ÖZET

Bu makale çalışması “Türk Sağır ve İşitme Engelli Halk Bilimi” adlı doktora tez çalışmamızın çoğunlukla 6. kısmında bulunan “Medya (TV), internet, sosyal medya, iletişim, sinema, reklam alanlarında Türk işitme engelli ve sağır folklorunun izleri” bölümünden yola çıkarak hazırlanmıştır. Çalışmamızın amacı Türk Sağır ve İşitme Engellilerin dil temelli oluşturdıkları kültürün ülkemizde işiten ana akım kültür içindeki güçlü bir azınlık kültür vurgusunun yanında iletişim kaynaklı yaşadıkları sorunlar üzerinden farkındalık oluşturmayı hedeflemektedir.

Tez çalışmamız esnasında bütün Türkiye’yi saha saha dolaşım görüşme ve gözlem metoduyla Türk sağır ve işitme engellilerin dernekleriyle, federasyonlarıyla, konfederasyonlarıyla, fenomenleriyle ülkemizde ve dünyada ilkleri başaran fertleriyle yaptığımız görüşmelerin yanı sıra yaklaşık 7 yıldır TİD (Türk İşaret Dili) bilmemize istinaden toplumun içinde olmamızın verdiği tecrübeler aktarılmıştır.

Makalemizin asıl amacı sağır/ışitme engellilerin ülkemizde gerek kendi içlerinde gerek işiten toplumun bireyleriyle gerekse de devlet nezdinde vatandaşlık temelli eşit haklarına erişebilmesi adına iletişimin yarattığı istemsiz eksikliklere değinilmiş, bu eksikliklerin ve sorunların neler olduğu maddeleştirilmiş ayrıca çözüm önerisinde de bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Sağır Kültürü, İletişim, Sosyal Medya, Pandemi, TİD.

ABSTRACT

This article has been prepared based on the section “Traces of Turkish deaf and deaf folklore in the fields of media (TV), internet, social media, communication, cinema and advertising”, which is mostly in the 6th part of our doctoral thesis titled “Turkish Deaf and Hearing Impaired Folklore”. The aim of our study is to raise awareness of the language-based culture of Turkish Deaf and Hearing Impaired people through the problems they experience in communication, as well as a strong minority culture emphasis within the hearing mainstream culture in our country.

During our thesis study, besides the meetings we had with the Turkish Deaf and Hearing Impaired associations, federations, confederations, and individuals who achieved firsts in our country and in the world with the method of interviewing and observing, we have been in the society for about 7 years based on our knowledge of TİD (Turkish Sign Language) experiences have been conveyed.

The main purpose of our article is to address the involuntary deficiencies created by communication in order for the deaf/hearing-impaired people in our country to access their citizenship-based equal rights, both within themselves, with the individuals of the hearing society, and before the state, what these deficiencies and problems are, and a solution proposal is also made.

Keywords: Deaf Culture, Communication, Social Media, Pandemic, TID.

1. GİRİŞ

Çalışmamızın tam anlamıyla anlaşılabilmesi adına öncelikle “İletişim (İletişim Modelleri, İletişim Teorileri vb.), İnternet, Medya, Sosyal medya ve Dijital bağımlılık” gibi bazı terim ve kavramları tanımlayarak bu terim ve kavramlar üzerine işitme yetersizliği yaşayan ve onların aileleri statüsünde bulunan CODA gibi bireylerin iletişim hakkındaki etkileşimlerini açıklamakta fayda görüyoruz.

İletişim; “Kaynak ile hedef arasında mesaj aktarımı, bir kişiden diğer kişi/kişilere bilgi iletimi; duygu, düşünce ve fikir gibi her türlü anlam alışverişi şeklinde tanımlanabilir. Genel anlamda iletişim, insanların duygu, düşünce, inanç, tutum ve davranışlarının sözlü, sözsüz, yazılı veya elektronik olarak karşıya aktarımıdır (Tutar, Yılmaz ve Eroğlu, 2014).

biçimiyle tanımlanırken TDK, iletişim sözcüğünü iki şekilde tanımlamaktadır. İlki, “*Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, iletişim (TDK, İletişim maddesi, t.y.)*” şeklinde iken ikinci tanım “*Telefon, telgraf, televizyon, radyo vb. araçlardan yararlanarak yürütülen bilgi alışverişi, bildirişim, haberleşme, muhabere, iletişim (TDK, İletişim maddesi, t.y.)*” şeklindedir.

Telman ve Ünsal'a (2009: 78-79) göre, iletişimi etkileyen ana unsurlar bulunmaktadır:

Konuşmayla ilgili işlevsel durum (beyindeki konuşma merkezi, ses çıkarmayla alakalı mekanizma olarak ses telleri, küçük dil, dil ve dudaklar, ağız yapısı)', 'Sözsüz işaretler (beden hareketleri, yüz ifadeleri, fiziksel çekicilik, beden duruşu vb.)', 'Kişinin kimliği (yakınlık derecesi, yaş, eğitim seviyesi vb.)', 'Kişilerin fiziksel vaziyeti (işitme, görme vb.)', 'Kültür (Her ülke insanı beden dilini farklı kullanabilmektedir).

İletişimi daha iyi anlamak adına iletişimin özellikleri, modelleri ve kullanılan teorilerden de bahsetmemiz gerekmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde saydığımız başlıkları ve alt başlıklarını Türk sağır / işitme engelli toplumunun kültürel ve folklorik özelliklerine göre uyarlamalar yaparak ayrıca kaynak kişilerin görüşleri doğrultusunda açıklamaya çalışacağız. Çünkü Türk sağır ve işitme engelli toplumun özellikle işiten toplum ile yaşadıkları en önemli problem iletişimidir.

2. İLETİŞİM MODELLERİ

İletişimin sağlanması bazı temel modellere dayanmaktadır. Bu modelleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Telman ve Ünsal, 2009: 43):

- "Laswell Modeli: 'Bu modelde kim? neyi?', 'Hangi kanalla kime?', 'Hangi etkiyle?' sorularına uygun yanıtlar alınarak iletişim süreci ve eylemi tanımlanmaktadır."
- "Schramm Modeli: 'İnsan topluluğu ve davranışları ile ilgili her dalın iletişimle ilgilenmesi zorunludur.' diyen Wilbur Schramm kapsamlı ve işlevsel eğitim iletişim modelleri geliştirmiştir. İletişimin döngüsel yönünü, alıcıdan / hedeften kaynağa olan geri bildirme/yansımaya da modellerinde yer vermiştir."
- "Shannon-Weaver Modeli: Bu modelde iletişim kanallarına özel önem verilmektedir. Bu kanallarda oluşacak herhangi bir gürültü, arıza ya da engelleme nedeniyle kaynak ile alıcı/hedef arasındaki anlamların paylaşılması süreci beklenen nitelikte gerçekleşmeyecektir." (Tabak, 1996).
- "Jacobson Modeli: 1960 yılında yapmış olduğu araştırma sonucu geliştirdiği iletişim modeli ile 'süreç' ve 'göstergebilim' okulları arasındaki boşluğa köprü olan Jacobson'un bu modelinde hem doğrusal hem de üç köşeli modellerle benzerlikler vardır. Jacobson bu iletişim modelinde mesajın anlamı ve işlevsel yapısıyla ilgilenmiştir. Bir dil bilimci olan Jacobson, kendinden önceki araştırmacıların aksine iletişimin gerçekleşmesi için, toplam altı etmenin var olması gerektiğini savunmuştur ki, ona göre bu etmenler verici, bağlam, mesaj, temas, kod ve alıcıdır."

Bu modellerin hemen hepsi Türk sağır ve işitme engelli toplumunun hem kendi içinde hem de özellikle işiten toplumla kurduğu iletişim esnasında bilinçsiz olarak tercih ettikleri modeller içinde en yaygın kullanıma sahip olanlarıdır.

3. İLETİŞİM TEORİLERİ

İletişim adına birçok teori olsa da Sağır ve işitme engellilerin iletişiminde büyük öneme sahip iki ana ekol vardır. Bunlardan biri "Süreç Okulu" diğeri ise "Göstergebilim Okulu" şeklindedir. Özellikle işaretlerle anlaşılan bir toplumun göstergebilim ekolünden etkilenerek iletişimlerini bu temel üstüne kurguladıklarını düşündüğümüzde bahsettiğimiz iki teori içinde göstergebilim okulu biraz daha ön plana çıkmaktadır. Kısaca iki ekolden de bahsetmemiz gerekirse; "İletişim araştırmalarına bakıldığında iki temel ekolün olduğunu görmekteyiz. Bunlardan ilki 'süreç okulu', bir diğeri ise 'göstergebilim okulu'dur." (Fiske, 2003: 16).

Mehdizade (2017), yaptığı bir çalışmada bu iki ekol / okul hakkında şu açıklamalarında bulunarak ekollerin ana unsurlarından bahsetmiştir.

Süreç Okulu'na göre, iletişim, mesajların iletilmesidir. Bu ekol disiplinini savunanlar, iletişimi bir kişinin diğeri etkileyebileceği bir süreç olarak görür. Mesaj, iletişim sürecinde iletilendir. Vericinin niyeti bu mesajın oluşturulmasında büyük önem taşır. Eğer iletişim, kaynağın istediği etkiyi yapmamış, alıcının geribildirimden doğan sonuç istenen etkiye ulaşamamışsa, demek ki, bu süreçte bir hata vardır ve bu hatanın hangi aşamada meydana geldiğini bulmak için süreçteki her bir aşama gözden geçirilmelidir. Bu ekol içinde ortaya konan model ve teorilerde alıcı, verici, kanal, kodlama gibi iletişim sürecinde yer alan

unsurlar önem taşır. Bir diğer ekol olan göstergebilim okulu ise iletişime daha farklı bir açıdan yaklaşır ve iletişimi anlam üretimi ve alışverişi olarak görür. Bu ekolu savunan teorilere göre, iletişimdeki yanlış anlaşılmalara iletişimden doğan hatadan değil, alıcı ve verici arasındaki kültürel farklılıklardan doğmaktadır. Göstergebilim ekolü dilbilimden yararlanarak, bir kültür içindeki anlamlar ve işaretler üzerine yoğunlaşır. Bu okul için iletişim araştırması, metin ve kültür araştırması; temel araştırma yöntemi ise göstergebilim, yani gösterge ve anlam bilimidir (Mehdizade, 2017: 38 - 39).

Bizler de bu ana unsurlar üstüne özellikle göstergebilimin ne olduğunun bilincinde dahi olmayan Türk sağır ve işitme engelli bireylerinin aslında bu ekolün zorunlu bir parçası olduğunun vurgusunu yapmak istedik.

İşiten ana akım kültürü üyelerinin iletişimlerinde sözel, konuşma, yazılı vb. birçok unsur mevcuttur ancak sağır ve işitme engelli toplumunda bu unsurlar sınırlıdır. Çoğunlukla işitenlerin sözlü iletişim kullanma sıklığı sağır ve işitme engelli bireylerde sözsüz iletişim ile yansıtılmaktadır. Hatta işiten toplum üyeleri beden dillerini, mimiklerini sözlü iletişimlerine destek olması adına yer yer kullanırken sağır ve işitme engelli toplum üyeleri için bu unsurlar (beden dili, mimik ve sözsüz iletişimin içini dolduran her türlü işaret ve hareket) tamamen güçlü bir zorunluluk barındırmakta ve işitme yetersizliği çekip özellikle işaret dili iletişim kurmak durumunda kalan üyeler için hayatlarını idame ettirme noktasında elzem bir durum teşkil etmektedir. Bu açıdan sözlü (Verbal) ve sözsüz iletişim terimlerinin açıklanmasını da uygun bulmaktayız.

İletişim, sözel-sözlü (Verbal) ve sözel olmayan şekilde yani sözsüz (Nonverbal) olarak iki ana başlıkta kurulmaktadır. Sözel iletişim:

Günlük yaşamda işiten bireylerde olduğu gibi, sağır ve işitme engelli bireylerin de iletişiminde önemli bir güce sahiptir. Sözel iletişimin temel öğeleri işitme ve konuşmadır. Konuşmanın öğrenilmesi ise bireyin aynı dili konuşan bireylerle iletişim kurmasını gerektirmektedir. İşitmenin olmaması durumunda ise konuşma becerisinin kazanılmasında engeller ortaya çıkmaktadır (Pektaş, 1994).

Bu engeller ise işaret dili ile kolaylıkla aşılabilmekte ve iletişimin devamlılığına katkı sağlamaktadır.

İnsanlar en çok işitme üzerinden oluşan konuşma merkezli sözlü iletişim yöntemini kullanmaktadırlar. Duymada yetersiz olan bireyler ise sözlü iletişim yöntemini ancak cihaz yardımı ve cihazlandırmanın (şartlar doğrultusunda kısmen duyma) sayesinde kurabilmelerinin yanında, ciddi bir eğitim almaları koşulu ile okuma (harf okuma-dudak okuma), yazma, anlama ve aktarabilme üzerine de kurmaktadırlar. İşiten bireylerin sözel iletişim algısı ile sağır/ işitme engellilerin sözel iletişim algısı birbirinden oldukça farklıdır. Bize göre işitme yetersizliği olan bireylerin sözcükleri ellerinden çıkan işaretlerle 'sözleşmektedir' de diyebiliriz (Sömen, 2022: 543).

İletişimin ana amaçlarından birisi de karşılıklı etkileşimin karşılanabilmesi adına bireylerin iletişim esnasında kendince gideremeyeceği veya sorun oluşturan noktaların çözümü esnasında başka birey ve araçlara muhtaç olmasıdır. Bu durumda CODA-Tercümanlar ya da işitme cihazlı, Koklear implantlı ve işaret diline hâkim olan bireyler iletişimde yardımcı faktör olarak önem arz etmektedir. Aynı durum işiten bireylerin işitme yetersizliği olan bireylerle özellikle işaret dili ekseninde iletişim kurma durumları için de geçerlidir. İşiten bireyler de mutlaka CODA- Tercüman veya cihazlanmış ve işaret dili bilen işitme yetersizliği çeken bireylerin yardımına ihtiyaç duymaktadır. Ancak çoğu zaman özellikle işitme yetersizliği içinde olan bireylerin kendi çevrelerinden iletişime yardımcı olunacak birey ve araç-yöntem konusunda istedikleri desteği alamadıklarını görmekteyiz. Özellikle çocuk yaşlardaki işitme engelli / sağır/ işitme engellilerin böyle bir desteğe erişememesi sonucunda öz benlik saygılarında olumsuz izler bırakacak ve ilerleyen dönemlerde hem kendilerine hem de çevrelerine zarar verebilecek bir öfke duymalarına sebebiyet oluşturacak ve de işiten akrabalarına oranla yetişkin dönemlerinde sosyal davranış bozuklukları yaşamalarına neden olacaktır (Sömen, 2022: 543-544).

İşitme kaybının en önemli etkisi dili anlama ve ifade etmeye ilişkin yaşanan zorluklardır. Sosyal ve duygusal gelişim ağırlıklı olarak iletişime bağlıdır. İşitme kayıplı bireylerin iletişim güçlükleri duygusal sorunları da beraberinde getirerek özgüven düşüklüğüne neden olmaktadır. İşitme kaybının tüm bu olumsuz yönleri bireyin korku verici veya tehdit edici bir duruma karşı vermiş olduğu ruhsal ve bedensel tepki olan anksiyeteyi (kaygı) de ön plana çıkartır (Kuşman, Şimsek, Selam ve Ekici, 2018: 174). Keilman ve arkadaşları, yaptıkları çalışmada işitme kayıplı bireylerin özgüvenlerinin daha

az olduğu ve anksiyete düzeylerinin daha yüksek olduğunu bulmuşlardır (Keilman, Limberger ve Mann, 2007: 1752; Kuşman vd., 2018: 177). Kramer ve arkadaşları, işitme yetersizliği çeken kişilerin normal işiten yaşlılarından daha fazla sinirlilik semptomlarına sahip olduklarını belirtmişlerdir (Kuşman vd., 2018: 177).

Sağır ve işitme engelli bireyler iletişimin iki önemli parçası olan anlama ve anlatma (kendini ifade etme) kısmında farklı yöntem ve yaklaşımlar kullanmaktadırlar.

Anlama (Alıcı oldukları durum) boyutunda:

- İşaretleşme ile anlama
- Cihaz sayesinde dinleyerek anlama
- Dudak okuma
- Yazarak
- CODA-Tercüman sayesinde

Anlatma (Kaynak oldukları ve kendilerini ifade etme durumu) boyutunda ise:

- İşaret dili
- Dinleme odaklı konuşma
- Yazarak
- Beden dili – mimik
- CODA-Tercüman

yöntemlerinin mekâna ve sosyal çevreye hatta karşısındaki kişi veya topluluğun engel durumuna ya da engelsiz olmasına göre birini ya da birden fazlasını aynı anda kullanabilmekte olduklarını tespit etmiş bulunmaktayız (Sömen, 2022: 542).

Sağır ve işitme engelli bireyler işiten bireylerle iletişimin başlangıcında kendilerinin engel durumunu mutlaka karşı tarafa bazen bir dövme ile bazen ise ellerini işaretleşme adına sıklıkla kullanma veya çoğunlukla peltek olma koşulu ile konuşmaya yakın sesler çıkararak belirtme ihtiyacı duymaktadırlar. Bildirmedikleri zaman iletişim esnasında oluşacak aksaklıklardan da sorumlu olmaktadır (Sömen, 2022: 543).

Sağır ve işitme engelliler sözsüz iletişim ve işaret dili göstergelerini kullanan bir iletişim kurmaktadırlar. Bu iletişim yönteminde göstergebilim çerçevesinde bir kültür dili yani anlamlı işaretler bulunmaktadır. Alıcı ve verici aynı kültürü paylaşıyorsa yani her ikisi de işaret diline hâkim ve gramer yapısını bozmadan iletişim kurabilmekte ise göstergebilime göre ortaya yanlış anlaşılma çıkma olasılığı en aza inmektedir. Ancak işaret dilini sonradan öğrenenler veya CODA olup (ana dili işaret dili olanlar) bir bölgenin ağız özelliklerine göre değişen işaretleri bilmeyenler bu yanlış anlaşılma makasının biraz daha açılmasına neden olurlar.

Bunun yanında işaret dillerinde Home Sign Language (Ev, Kabile, Aşiret vb. İşaret Dili) dediğimiz durumlar mevcuttur. Hatta bir bölge içinde birden fazla işaret dili o ülkenin ana işaret dilinden ayrılmış şekilde bulunabilmektedir. Bu durum da alıcı ve verici arasındaki kültürel farktan çok aynı kültürün farklı işaretler kullanmasından yani iletilen kodun farklı olmasından dolayı yer yer ciddi bir anlam karmaşasına da sebebiyet verebilmektedir (Sömen, 2022: 541).

Diğer bir husus ise kültürün ana akım konuşma ve yazı ile o kültüre ait olan sağır / işitme engelli toplumun kullandığı işaret dili arasında kurulmak istenen iletişim durumudur. Bu iletişimde ise göstergeler işaret ve yazılar şeklinde iki farklı metadan oluşmaktadır. Çünkü bağlı oldukları ülkenin işaret dili ile yazı dili gramer yapıları birebir aynı olmamaktadır. Her iki dilin de kendine has gramer yapısı bulunduğundan işaretleşme ile iletişim kuran bir sağır bireyin karşı tarafça bunu yazıya dökmesinin istenmesi durumunda ortaya farklı anlaşılmalara çıkmaktadır. Bu durumun tam tersi de elbette geçerli olmakla beraber her zaman kesin yanlış anlaşılacaktır diye bir durum söz konusu değildir (Sömen, 2022: 542).

Yani bu metarlardan (işaret ve yazı) alıcı ve verici taraf ikisine de hâkim ise iletişim, içinde kısmi yanlışlar da barındırsa gerçekleşmektedir. Ancak alıcı ve verici taraflar karşılıklı olarak kendi

metalarını (yazı ve işaret) kullanarak tek taraflı bir iletişim kurmaları durumunda iletişim mümkün olmayacaktır. Bu durum aslında ana akım kültür içindeki alt kültürün farklı olması ve farklı bir gösterge kullanmasıyla açıklanabilir. Sonuçta işiten toplum üyeleri işitmeyen toplum üyeleri ile iletişim kurarken aslında karşılarında sadece sese ulaşamayan bireylerin olmadığını, kurulan iletişimin bir kültür ile kurulmak istenildiğın de farkında olmak durumundadırlar.

Türk sağır ve işitme engelli toplumun en önemli iki problemi (ki sıralama değışkenlik gösterebilmektedir) iletişim ve eğitimidir. Nasıl ki kör bireyler somut nesnelere sorun yaşamaktaysa işitme yetersizliğı çeken bireyler de iletişim sorunu yaşamaktadır. Ancak bu kendi içinde bir paradoksu da birlikte getirmektedir. Yani iyi bir eğitim alarak iletişim kurabilmek mi yoksa iyi iletişim ile sağlam bir eğitim alabilmek mi paradoksu Türk sağır ve işitme engelli toplumunu derinden ve kalıcı olarak etkilemektedir.

Türk sağır / işitme engelli toplumun üyeleri bu konuda keskin şekilde ikiye ayrılmışlar ve kendi haklı sebepleri doğrultusunda iletişimin mi eğitimin mi öncelikli olacağı konusunda fikirler beyan etmişlerdir.

Özellikle sağır bireylere ve CODA (Children Of Deaf Adults – Yetişkin bireylerin çocukları) toplumuna göre iletişim olmazsa eğitim olmaz. Yani eğitimin var olabilmesi ve en azından işitenlerin düzeyine yakın bir eğitimin edinilebilmesi adına öğretmen - öğrenci ilişkisinin temelini oluşturan iletişimin kurulamaması ana eksikliklerdendir. Bunun gerekçesi ise sağır ve işitme engelli okullarında görev alan öğretmenlerin Türk işaret dili bilmedikleri ve sözel ekolden yola çıkarak müfredatı işleme almaları olmaktadır. Ancak MEB bünyesindeki müfredat bütün öğrenci kesimini kapsadığı için öğretmenlerin de böyle bir iletişim kurma zorunlulukları da bulunmamaktadır. Bunların dışında özellikle işitme engelli ve sağır öğrencilerin eğitim aldığı okullarda (Kaynaştırma eğitim okulları da dahildir.) halen daha bu özel çocuklara yönelik eğitim araç gereçlerinin yetersiz olduğunu da söylememizde bir sakınca bulunmamaktadır. Ancak bu durum da işitme engelli / sağır öğrenci ile öğretmeni arasında bilgi alışverişinin başlamadan bitmesine istemsizce sebebiyet oluşturmaktadır. Yani bu paradoksun içinde sağır kimlik taşıyanların çoğunda iletişim, eğitim alabilmeye nazaran öncelikli görülmektedir.

Diğer bir durum ise kaynaştırma eğitimidir. İşiten çocuklarla işitme yetersizliğı çeken çocukların farklı kültürlerle büyümesi aslında sözel eğitim müfredatı içinde işitme yetersizliğı çeken çocuklar için dezavantaj oluşturmakta ve kaynaştırma eğitim içinde işitme yetersizliğı çeken çocukların kısmen mağduriyet yaşamasına da sebebiyet oluşturmaktadır. Çocuklar kültür farkından dolayı her ne kadar aynı bilgilere maruz kalsalar da okulun eğitim ve öğretim misyonundan ayrı olarak öğrencilerin kaynaşabilmelerinin ortak zemini olması dolayısıyla iki kültürün çocuğunun ders aralarında ya da okuldan sonraki iletişimlerinde de zorlukların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Toplum üyelerinin bu sebeple devletten beklentileri de kendi ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen bir müfredat ve öğretmenlerin mutlaka ikinci bir dil bile olsa TİD üzerinden eğitim ve öğretimi öğrencilere aktarabilme ve öğrencilerle sosyal iletişim kurabilme imkanlarının oluşturulmasıdır.

Ayrıca iletişim fakülteleri içinde bu konuya değinilmesi veya tam anlamıyla 4 yıllık bir lisans eğitim bölümleri açılarak TİD eğitimleri ile sağır kültürü bilgisinin öğretmenlere aktarılması ve de mezun olan öğretmenlerin işitme engelliler okullarında görevlendirilmesi de toplum üyelerinin bir başka önerisidir.

4. İNTERNET, MEDYA, SOSYAL MEDYA ÇERÇEVESİNDE SAĞIR / İŞİTME ENGELLİ BİREYLERİN İLETİŞİM OLGUSU

İnternet, birbiriyle tüm dünya üzerinde yayılmış bilgisayar ağlarının birleşiminden oluşan devasa bir bilgisayar ağıdır. Telefon hatlarıyla birbirine bağlı bu ağda, kişi ve kuruluşların kullandığı farklı yapıda bilgisayarlar ve bu bilgisayarlarda kullanılan farklı işletim sistemleri bulunabilir. İnternet, bu farklı yapıda bilgisayarların ortak bir dille iletişim kurmasına imkân sağlayarak, üzerlerinde farklı programlar çalıştırılsa bile, kişiler ekranda aynı bilgileri görür ve değerlendirirler. Bazı bilgisayar ağları ve dolayısıyla bu ağ içinde bağlı bilgisayarlar, aynı zamanda kesintisiz olarak İnternet ortamına da bağlıdırlar. Bunların bir kısmı, İnternet ortamında başka kullanıcılara yararlanabileceğı çeşitli bilgiler sunarken bir kısmı da kendi bilgisayarlarıyla İnternet'e geçici olarak bağlanmak isteyen kullanıcıların erişim isteklerine cevap verirler (URL-3).

Medya dediğimiz olgu ise basın, yayım, radyo, gazete, dergi, internet, sosyal alan, dizi, sinema ve birtakım kitle iletişim alt ürünlerini içinde barındıran ve aslında her türden bireye ve hem onların bağlı olduğu hem de onlardan bağımsız olan Dünya toplumlarına farklı argümanlarla hitap eden kitle iletişim aracıdır. Medya, halkı kendi belirlediği ideolojiler doğrultusunda yönlendirebilecek kabiliyete ve maddi imkânları olan bir güce sahiptir. Bu etkisini yazılı, işitsel ve görsel ortam araçlarını kullanarak kolaylıkla kamuoyu üstünde tesir göstererek gerçekleştirebilir.

Medya tündengelim ve tümevarım ilkeleri doğrultusunda içinde bulunduğu kültürden etkilenir ya da o kültür üstünde özellikle yeni oluşumlar kazanmasında değişken ve de gözle görülür etkiler yaratır. Erman Artun medya ile folklor ilişkisi hakkında şu açıklamaları yapmaktadır:

Medyada kullanılan halk kültürü içerikli program ve reklamların, halk kültürü ürünlerini gelecek kuşaklara taşıma ve aktarma, değerlere, kabullere, kurumlara ve törelere destek verme ve eğlendirme işlevleri vardır. Halk kültürü birikimi her milletin, bilincinde ve bilinçaltında yaşar. Kültür öğeleriyle örülü reklamlar tüketiciyi etkiler ve ürünün gerekliliğine inandırır (Artun, 2008: 172).

Medya, kendi kültür ürünlerinin reklamını yaparken aslında dış dünya popüleritesince var olan yabancı kültürü de kendi toplum potasında eritmeye çalışır. Geleneksel kültürün içine yerleştirilmeye çalışılan yabancı kültür ile toplumun öz kültürünün hızlı bir süreç içinde erimesine, köklü ve kalıcı değişikliklere maruz kalmasına hatta yok olmasına sebebiyet verebilir. Elbette bunun tam tersi de geçerlidir. Geleneksel kültür öğelerini bağlı olduğu toplum içinde iyi özümseyip işleyerek o kültürün gelişmesine ve kök salmasına da vesile olabilir. Geleneksel kültürün maddi ve manevi taraflarının gelecek kuşaklara aktarmasının yanında ülkenin geleneklerine sıkı sıkıya bağlanmasını sağlayıp aslında içte ülke birliğinin sağlanması ve sağlamlaştırılmasına dışta ise ülkenin dünyaya olumlu anlamda pazarlanmasına ciddi katkılar sağlayabilir (Sömen, 2022: 533).

Sosyal medya; çocuk ve gençler için sosyalleşme (arkadaşlık siteleri, sohbet siteleri) eğitim (öğretim materyalleri oluşturma ya da hazır materyallere erişebilme) eğlence gibi farklı amaçlarla toplandıkları, tartıştıkları, bilgi aktarım kişisel gelişimlerine katkı sağladıkları ve fikir alışverişinde bulunup bağlı olduğu topluluğun ve kültürün amacıyla hizmet aldıkları bir alan olmasının yanı sıra çocuk ve gençlerin siber zorbalığa ve tacize uğradıkları, uygunsuz ve zararlı içeriklere denk geldikleri, mahrem durumlarının ifşa olması ve psikolojik yıkıntıya sebebiyet verecek olumsuz etkilere savunmasız şekilde maruz kaldıkları ortamlar olarak da bilinmektedir (Sömen, 2022: 536).

İşiten ana akım üyeleri içinde güçlü bir azınlık olan sağır ve işitme engelli toplum üyeleri medyanın dışında ancak yine medya üzerinden ortaya çıkan ‘sosyal medya’ denilen ortak bir paydada da buluşmaktadırlar.

Son beş 5-10 yıllık süreç dahilinde, televizyon, sağır ve işitme engelli topluluğundaki insanlar için önemli bir bilgi kaynağıdır. Hein (2010: 315-316), işitme güçlüğü çeken insanların yüzde seksen beşi ve sağırın yüzde 75’inin her gün ortalama üç saat televizyon izlediğini ve haber programlarının ise en popüler olanları olduğundan bahsetse de bu durum Türk sağır ve işitme engellileri için pek geçerli değildir. Türk sağır ve işitme engelliler özellikle günümüzde gerek okullarda aldıkları eğitimin yetersiz olmasından dolayı sözel -oral yönden standart altında kalmaları gerekse de Türk işaret dilinin belli haber kanalları dışında neredeyse hiç kullanılmaması ve kullanılan sözel dil ve işaret dilinin ise Türk sağır ve işitme engelli toplumunu tatmin etmeyecek düzeyde olmasından dolayı medyayı daha çok TV üzerinden değil de internet üzerinden takip etmeye ve kendi aralarında oluşturdukları sosyal ağlar ile medyatik olayları ve bilgileri yine kendi içlerinde paylaşmaya daha yatkındırlar.

Yani internet ve sosyal medya üzerinden hem iletişim kurmakta hem de güncel medya olaylarını ve bilgilerini takip ederek ana akım hayat standartlarından geri kalmamaktadırlar. İnternet, kısmen medya ve özellikle sosyal medya, Türk sağır ve işitme engelli toplumunun hayatını kolaylaştıran, yaşamlarını idame etmelerine yardımcı olan önemli bir unsur haline gelmiştir.

Özellikle Türk sağır ve işitme engelli toplum üyeleri, ürettikleri içerikler itibarıyla engelli veya engelsiz toplumun bireylerinin beğenilerini, ortak ya da zıt noktalarını algılayarak olumlu ya da olumsuz beğeni düzeyinde bir tavır ortaya koymaları ve fiziksel olabildiği kadar çoğunlukla bireysel ve sanal zihin ekseninde oluşturdukları dijital topluluklar üzerinden iletişim halinde oldukları bu alanı, kendilerine sunulan teknolojik imkanlar ve gelişmeler dahilinde son 5 yıl içinde anlamlı ve yerinde kullanmaktadırlar.

Medya aracından yeterince istifade edememelerinin başında ise kendi yaşam tarzlarını, dilini, kültürünü, folklorunu aktarabilecek düzeyde program ve içeriklerin yer almaması gelmektedir. Özellikle sağır ve işitme engelli dernek, vakıf, federasyon, konfederasyon gibi örgütlenmelerin maddi imkansızlıkları sebebiyle bu topluluğun üyelerini yansıtan bir medya yayın organının olmaması da onların her açıdan kendilerini ana akım Türk medyası içinde ifade edememelerine neden olmaktadır.

Bütün bu bilincin başlaması ile Dünya’da işitme engelliler için altyazı 1970-80’li yıllarda uygulanmaya başlanmıştır. Altyazı çevirisi ise ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’de yapılmaya başlanmıştır (Neves, 2005: 107).

Neves (2008), işitme engelliler için yapılan altyazı çevirisi konusunda hem toplumda hem de çeviribilimciler arasında birtakım yanlış anlaşılımlar olduğunu vurgular. Dil içi altyazı çevirisi ve işitme engelliler için altyazı çevirisinin her zaman aynı uygulama olmadığını ifade eder. İşitme engellilerin homojen bir grup olmadığını ve farklı ihtiyaçları olan alt gruplara ayrılabilceğini söyler. Neves (2008: 128), her grubun gereksinimlerinin, okuma hızlarının ve kaynak görsel-işitselle etkileşim şekillerinin birbirinden farklılık göstereceğinden bahsetmektedir.

Örneğin bir filmde karakterin söylediği ‘Toplumlar nadiren de olsa şeffaf olmalıdır.’ cümlesi alt yazı olarak karakterin söylediği gibi birebir aynı cümle şeklinde yazılması durumunda bu çeviri sağır ve işitme engelli bireyler için uygun bir alt yazı çevirisi olmayacaktır. Çünkü sağır ve işitme engelli bireylerin hem soyut hem terimsel kavramları anlama ve algılama biçim ve süreleri işiten topluma göre oldukça yavaştır. İzleyici olan sağır / işitme engelli toplum üyesi bireyler kendilerine uygun çeviri görmedikleri zaman onlara sunulanlardan tam anlamıyla bilgi ve keyif alamayacaklardır. Bu sebeple çevirilerin niteliği sağır ve işitme engelli bireylere uygun olmasına dikkat etmek elzem bir durumdur.

2000’li yıllarda, toplumsal düzeyde bilinçlenme, teknolojik olanakların yaygınlaşması ve gelişimi, *Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi* gibi uluslararası girişimler, sivil toplum kuruluşlarının ve derneklerin yaygınlaşması ve etkili hâle gelmesi ile engelli kişiler için kültürel yaşama erişim konuları özellikle ilgili sözleşmenin 30. maddesi üzerinden önem kazanmıştır (URL-4).

TRT bu konuda ülkemizde ilk çalışmayı resmi anlamda yapan kurumdur. Özellikle 1985 yılında işitme engelliler haber bülteni Türk televizyonculuk tarihinde bir ilk olup o dönemki Türk sağır ve işitme engelli bireylerin haber erişimine ciddi anlamda katkı sunan nadir bir programdır. Haberler saat 18’de sunulmaktaydı ve erişilebilirlik adına ciddi özellikleri bünyesinde barındırmaktaydı. Haberin açılışında büyük harflerle “İŞİTME ENGELLİLER İÇİN HABER BÜLTENİ” yazısı soldan sağa gökkuşağı bandı üstünde 3 kere akmaktadır. Arka yapıda Turkuaz ana fon üstüne açık turkuaz renginde dilsiz dünya haritası bulunmaktadır. Sağ üst tarafta ise TRT logosu beyaz fon şeklinde görülmektedir. Jenerik bu şekildedir.

Şekil 1. İlk Kez TRT Tarafından Yayınlanan “İşitme Engelliler İçin Haber Bülteni” Programının Alt Jenerik Yazısı, 1984, Ankara Stüdyoları, Kaynak: Yazar Arşivi

Jeneriğin bitiminde ise bülten kısmına geçilmektedir. Bülten kısmı ise en arka fonda kavuniçi açık turuncu renk bulunmaktadır. Sağ üst tarafta TRT logosu ve “İşitme Engelliler İçin Haber Bülteni” yazısı beyaz font ile yazılmıştır. Ekranın karşısında küt saçlı ve siyah ağırlıklı kıyafet giyinmiş, kırmızı ruj sürmüş bir kadın spiker bulunmaktadır, spikerin kendisine göre sağ yanında ve spikerin oturduğu masanın üstünde bulunan dünya küresi nesnesi görülmektedir. Dünya küresine siyah büyük kulakçıklardan oluşan bir kulaklık giydirilmiştir. Haber sunumuna geçildiği anda mavi alt şerit üstüne beyaz küçük kalın punto harflerle spikerin sözleri soldan sağa doğru akmaktadır. Haberin kendi video görsellerine geçildiği anda ise spikerin kafa-yüz kısmına kamera ile yakınlaştırma yapılmaktadır. Haberin içeriğini yansıtan bir video görseli olmaması durumunda spikerin yüzü alttan akan mavi şeridin üstünde ve ekranın neredeyse tamamını kaplayacak şekilde belirmektedir. Amaç Türk sağır ve işitme engelli bireylerin spikerin dudaklarını daha rahat ve net okumasına olanak sağlamaktır. Bunun yanında haberin video görseli yansıtıldığı zamanlarda ise spikerin kafa-yüz bölümü mavi akan şeridin üstünde olacak şekilde ve ekranın sağ alt kısmında bulunacak şekilde yakınlaştırılarak belirmektedir (Sömen, 2022: 580).

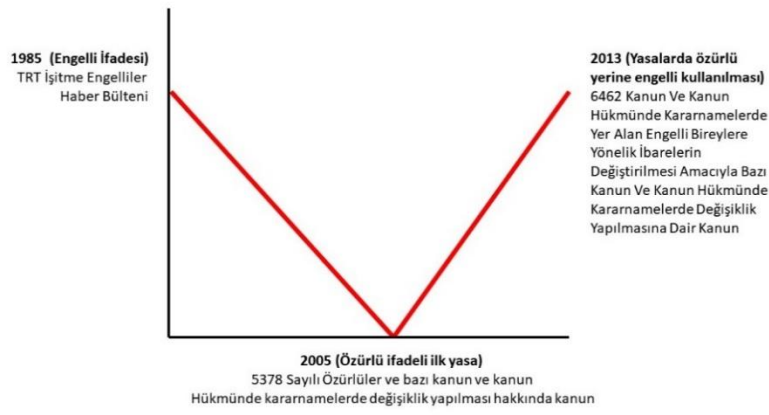

Şekil 2. Spikerin Anonsa İlk Başlarken Kamera Açısı ve Stüdyo İç Görseli, TRT, Ankara 1984, Kaynak: Yazar Arşivi

Şekil 3. İşitme Engelli ve Sağır Bireylerin Spikerin Dudaklarını Okuyabilmesi Adına Spikerin Kafa Kısmının Ekranın Sağ Alt Köşesine Yerleştirilmiş Kısmı, TRT, Ankara, 1984, Kaynak: Yazar Arşivi

Haberin betimlemesi bu şekildedir. Ancak burada iki konu dikkatimizi çekmektedir. İlki 1985 yılında sağır ve işitme engelli bireylere “İşitme Engelli” sıfatı ve statüsü kazandırılmıştır. Ancak ilerleyen dönemlerde 2005 yılına gelindiğinde kamuoyunda halk arasında kabul gören “engelli” sözcüğü yerine çıkarılan kanun ile resmi anlamda “özürlü” sözcüğü kullanılmaya başlanılmıştır. Daha sonra STK’ların baskısı ile 2013 yılında kanun değişikliği yapıp tüm yasalarda “özürlü” ifadesi yerine “engelli” terimi kullanılmaktadır. Bu durum engellilere özellikle işitme engelli ve sağır bireylerin statüsünün ve isminin terim olarak belirlenmesine yönelik bir grafik ortaya çıkarmaktadır. Bizlere göre bu grafik halk arasında ve devletin TRT gibi resmi kurumunda ilk başta ‘Engelli’ sözcüğünün kullanılmasının yaygın olduğu ve bunun kabul gördüğünün göstergesidir. Daha sonrasında kulağı tırmalayan ‘özürlü’ ve hatta sakat gibi kelimelerin toplum içinde pek kabul görmese bile resmi anlamda kullanıma sokulup “işitme engelli” terimi yerine ‘işitme özürlü’ teriminin kullanılmasına sebep olmuştur. Ancak zaman içinde bu durumun yanlış olduğu ve ‘özürlü’ ve ‘sakat’ sözcüklerinin tam anlamıyla engelli sözcünü karşılamadığı anlaşılınca üstüne de STK’ların ve engelli toplumun bireylerinin baskısı sayesinde özürlü yerine engelli ifadesi terim olarak kullanılmış ve terim grafiği en dipten tekrar en üste çekilmiştir (Sömen, 2022: 582).

Şekil 4. Yıllara Göre Engelli ve Özürlü Terimlerinin Kullanılma Grafiği

Diğer bir husus ise 1985 yılında MEB ve Sağlık Bakanlığı kendi bünyelerinde sözel eğitimi destekleyen girişimlerde bulunduğundan dolayı ve özellikle okullarda verilen eğitimin sözel - oral yöntem üstüne verilmesinden dolayı spikerin dudaklarına vurgu yapılması için spikerin sadece kafa-yüz kısmının haberin video görsellerinin oynatıldığı anda sağ alt köşede ¼ oranında yer kaplaması olmuştur. Daha henüz o dönemde bu durumla alakalı olarak bir kanun olmamasına rağmen Türk sağır ve işitme engelli bireylerin hem alt fonda akan yazıları okuyabilmesi hem de spikerin sesini ve dudaklarının senkronizesini kavrayıp haberi algılayabilmeleri için görsel anlamda böyle bir düzenlemenin uygulamada olması Türk sağır / işitme engelli toplum için ilk ve inkılapçı bir göstergedir. Ayrıca alt yazının işitme engelli ve sağır toplumun erişilebilirliğine açıldığının göstergesi olması adına da ilki temsil etmektedir. Fakat elbette tam erişilebilir olduğunu söyleyemeyiz. Elde ettiğimiz 1985 yılına ait görüntüyü Türk sağır ve işitme engelli bireylere izlettiğimiz zaman haber bülteninin bazı eksiklikleri olduğunu bizlere belirttiler. Alt yazının soldan sağa akan şekilde ve hızlı ilerleyerek akması işitme engellilerin dikkatini dağıtmaktadır. Ayrıca Türk işaret dili kullanımı olmaması da başka bir erişilebilirlik sorununu ortaya çıkartmaktadır. Çünkü bütün Türk sağır ve işitme engelli bireyler okuma yazma bilmemektedir. Günümüzde ise TRT’de 2016 yılından itibaren “İşitme Engelliler Haber Bülteni” programı yayına başlamıştır. Hafta içi 12.30’da gösterime girmektedir. TRT Haber kanalında gösterime giren haber bülteni toplam süresi 30 dakikadır. Spikerliğini Türk sağır Ressam Raif Gökkuş’un CODA olan kızı Bahar Gökkuş yapmaktadır. Jenerik olarak spiker kamera merceğine “tık tık” şekilde vurmakta ve “İşitme engelliler haber bülteni başlıyor.” cümlesini işaret dili ile yapmaktadır. Altta ise jenerik müziği çalmaya başlamaktadır. Jeneriğin devamında Türk işaret dilinden harflerin ve bazı işaretlerin olduğu görseller sadece eller üzerinden sergilenmektedir. Jeneriğin sonunda ise “İşitme Engelliler Haber Bülteni” yazısı büyük harf ve kalın puntolarla yazılmaktadır. Yazının sağ ve sol tarafında TİD’de bulunan iki işaret konulmuştur (Sömen, 2022: 583).

Şekil 5. 2016 Yılında TRT Haber Kanalında Yayına Başlayan ‘İşitme Engelliler Haber Bülteni’ Programından Kesitler, TRT, Ankara, 2016-2021, Kaynak: Yazar Arşivi

Haberin bülten kısmında ekran ikiye bölünmüş gibi bir kamera açısında olmaktadır. Ekranın izleyiciye dönük olan sol tarafında haberin sunulduğu bir alan gösterilmektedir. Sağ tarafta ise spiker bel hizasından yukarıya kadraja girecek şekilde bulunmaktadır. Spiker haberin dış sesinin sunduğu programı Türk işaret diline mimik destekli olarak çevirmektedir. Haber video ve resim görseli ise ekranın sol tarafındaki pencere içinde gösterilmektedir.

Şekil 6. CODA – Tercüman Bahar Gökkuş'un TRT Haber'de Gösterime Giren İşitme Engelliler Haber Bülteni'ni Ekranın 1/8 Ölçek Kadrajında Sunuş Görseli, Kaynak: Yazar Arşivi

Ancak bu haber programı da Türk sağır ve işitme engelli bireyler için tam anlamıyla erişilebilir değildir. Çünkü her Türk sağır ve işitme engelli birey Türk işaret dili bilmemektedir. Dış sesin sunduğu ya da video görselleri içindeki haberin alt yazılı şekli maalesef bulunmamaktadır. Haber sadece ana başlıkları bulunmaktadır. Bültenin alt tarafından soldan sağa akan yazıların olduğu şerit ise haberden bağımsız bilgiler barındırdığı için Türk sağır ve işitme engelli toplum bireyleri için ciddi anlamda kafa karıştırıcı bir ortam oluşturmaktadır (Sömen, 2022: 584).

TRT İŞİTME ENGELLİLER HABER BÜLTENLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	
1985 TRT İşitme Engelliler Haber Bülteni	2021 TRT İşitme Engelliler Haber Bülteni
	
<ul style="list-style-type: none"> Türkçe Altyazı bulunmaktadır. Sağdan sola doğru akmaktadır. Spikerin anlattıkları ile uyumludur. Dudak okuma için spikerin yüzü ön plandadır. Sağ alt bölümde görülmektedir. Ekranın ¼ ünü kaplamaktadır. 	<ul style="list-style-type: none"> Altyazı bulunmamaktadır. Sadece haber başlıkları bulunmaktadır. Kayan altyazıların spikerin anlattıkları ile ilgisi bulunmamaktadır. Sadece mimik destekli Türk işaret dili yapan spiker bulunmaktadır. Spiker ön plandadır. Ekranın ½'sini kaplamaktadır.

Şekil 7. TRT'de 1985'te ve 2016'dan 2021 Yılları İçinde Sunulan 'İşitme Engelliler Haber Bülteni'nin Karşılaştırılması

Medyaya erişilebilirlik konusu ülkemizin ve Avrupa birliğinin üzerinde düzenlemeler yaptığı bir alandır. Medya içeriklerinin herkesin erişimine açık olması, herkesin medyadan faydalanabilmesi, kültürel içeriklere ulaşabilmesi ve medyayı takip edebilmesinin sağlanması için bazı düzenlemeler yapılmaktadır. "Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi" ve "Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi" üretilen mal ve hizmetlerin herkes için erişilebilir olması, ayrımcılık yapılmaması gerektiğini belirtmekte ve güvence altına almaktadır. Bu hizmetler içine gerek kamu gerekse ticari yayın yapan televizyon kanallarının yayınları da dâhildir. Görsel-ışitsel içeriğe sahip bu yapımların görme ve işitme engelli bireylerin de erişimine açık olması gerekmektedir. Ülkemizde de televizyon yayınların engellilerin erişimine yönelik düzenlenmesi yasa ile güvence altına alınmak istenmiştir.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, madde 2; "Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu Sözleşme'de belirtilen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından herhangi bir ayırım gözetilmeksizin uygulanmasını taahhüt ederler." demektedir.

Ülkemizde de alt yazı çevirisi hakkında olumlu adımlar atılmaya başlanmıştır. Televizyon yayınlarının engelli bireyler için düzenlenmesi yönünde "Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" 2014 yılında resmî gazetede yayınlandığı görülmektedir. Bu düzenlemeye göre televizyon kanallarının yayınlarının belirli oranda işitme engellilere yönelik altyazı seçeneği olarak yayınlama zorunluluğu getirilmiştir.

Yönetmelik Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'ndan; Türk sağır ve işitme engellilerin yayın hizmetlerine erişiminin iyileştirilmesine ilişkin usul ve esaslar hakkında yönetmelik kamu spotu başvuruları kapsamındaki madde 9, "Kamu spotlarında ayrıntılı altyazı, işaret dili ve sesli betimleme çeviri türlerinden en az birinin bulunması gerekmektedir. Bu çeviri türlerinden herhangi birini bulundurmayan kamu spotu başvuruları Üst Kurulca reddedilebilir." (URL-4).

İşitme engelli ve sağır topluma özel bir kanalın olma fikri toplum tarafından her ne kadar kulağa hoş gelse de o kanalların çalışanlarının sağır ve işitme engelli kalifiyeli elemanlarının yeteri düzeyde olmamasından ve de o kanal için üretilecek her daldan içeriğin özellikle canlı yayınlarda sağır kanal çalışanları için büyük sorumluluk ve yoruculuk barındırmasından ötürü zor bir durum ortaya

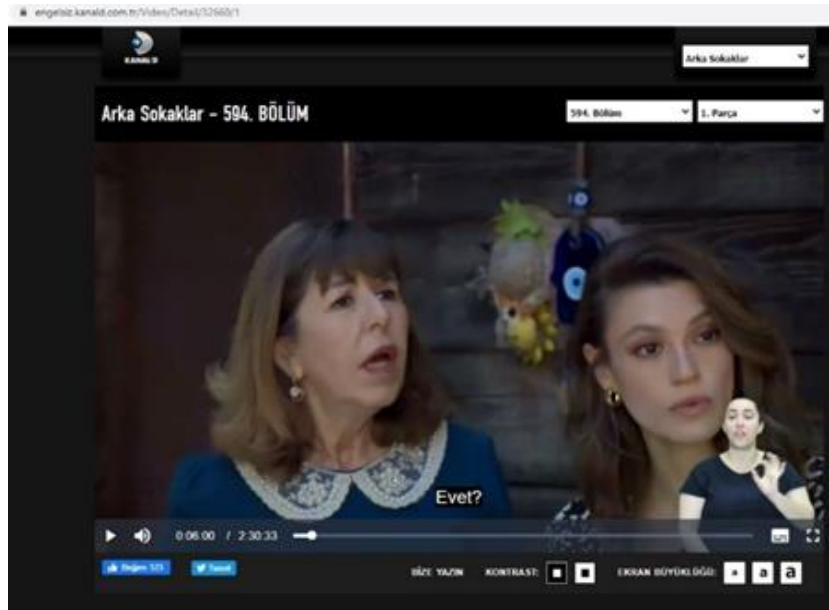
çıkacağından bahsetmektedirler. Ancak ulusal kanalların yayınlarında sadece haberlerin sağ alt köşesine konulan işaret dili tercümanının yanı sıra kanalların diğer popüler yapımlarının da tıpkı işitenlerle aynı gün ve saatte izleyip yorumlayabilmek ve de işiten toplumla o yayının kritiğini yapabilmek için işaret dilinin yanı sıra altyazı ile tam erişilebilir hale getirilmesi aslında sağır ve işitme engelli toplum adına özel bir kanal açmaktan daha da faydalı ve kolay bir yol olacağını vurgulamaktadırlar.

Genel anlamda sağır ve işitme engelliler alt yazı ve işaret dili ile üretilmiş içerikler ile sağır ve işitme engellilerin erişilebilirliğine hizmet eden bir TV medya hayalini kurmaktadır. Yani Türk sağır / işitme engelli toplumu içinde bu kanalın açılmasıyla ilgili olarak bir beklenti oluşmuş durumdadır. Amacın, işiten toplum ile eşit imkânların TV-Medya sektöründe de paylaşıldığını görebilmek ve farkındalık oluşturulması adına katkı sağlamak olduğunu genel anlamda bizlere aktarmaktadırlar. Her ne kadar kulağa hoş gelse de işin detaylarına girdikçe bu durumun ne kadar zor olduğunun da bilincindedirler (Sömen, 2022: 534).

Ülkemizdeki her vatandaş gibi bu güçlü azınlık toplumun bireyleri de vergisini ödemektedirler. Ancak buna rağmen kanalların kendi internet sitelerinde sonradan işaret dili ile çevrilmiş yayınlarını izlemek yerine bahsettiğimiz “Real Time – Gerçek Zamanlı” hizmet alamadıklarını ve ödedikleri karşılığını bir vatandaş olarak TV ekranlarında tam erişilebilir şekilde göremediklerini ve toplumda da eşit vergi ödemelerine rağmen ayrıştırılmış konuma konduklarını da belirtmektedirler.

Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de yasal olarak çalışmalarda bulunan birçok dijital TV-dizi-sinema platformlarında sağır ve işitme engellilerin erişilebilirliğine hizmet olması adına altyazı eklentileri bulunmaktadır.

Ülkemizde son birkaç yılda özel TV kanalları ve medya kuruluşları yayınladıkları programlardan özellikle dizi ve filmleri kendi resmi sitelerinde paylaşmalarının yanında yine kendi resmi sitelerine ek olarak açtıkları ve başına ‘engelsiz’ ibaresi koyarak oluşturdukları internet platformlarında da bu filmlerin erişilebilir olmasına (özellikle işaret dili kullanımı olmasına) özen göstermeye başlamışlardır. Hatta her eylül ayının ilk haftası yeni yayın dönemlerinin tanıtımını yapan özel kanallar artık farkındalık oluşturması ve izleyici kitlelerine sağır, işitme engelli hatta kör bireylerin de kazandırılması adına tanıtımlarında ‘engelsiz’ olan platformlarından da bahsetmektedirler. Fakat ülkemizdeki her özel kanal maalesef bu işi tam anlamıyla yerine getirememektedirler. TV’de dizilere altyazı konulmadığı ve zorunlu olmadığı dönemde internetin olanakları ile Türk dizilerinin altyazılı versiyonları sadece ‘Sub-domain (altyazı)’ açılarak işitme engellilerin erişimine sunulmuştur.

Şekil 8. Kanal D'nin hem Alt Yazılı hem de Türk İşaret Dili Tercüman Destekli İnternet Sayfasından Dizi Yayını, Kaynak: URL-1

Kanal D adlı özel TV kanalı da aynı şekilde Türk sağır ve işitme engelli bireyleri ayrı ayrı düşünerek kanalında yayınladığı dizi ve filmlerin büyük bir çoğunluğunu hem Türk işaret dili tercümanlı çevirisini hem alt yazı desteğini hem de ikisini bir arada kullanabilme tercihini de Türk sağır ve işitme engelli bireylerin kullanımına internet ortamında sunmaktadır.

Ayrıca diğer özel kanallardan olan FOX TV'nin internet sitesinde olan “engelsiz içerikler” başlıklı kısmındaki dizi ve filmlerin ise sadece alt yazı destekli versiyonları mevcuttur.

ATV'nin ise resmi internet sitesinde ‘engelsiz’ adı altında bir başlık bulunmamasına rağmen işiten izleyici kitlesince çok sevilmiş ve izlenilmiş dizilerden bazılarının işitme engelliler için altyazı destekli çevirisi bulunmaktayken işaret dili çevirisi maalesef bulunmamaktadır.

Türkiye’de en çok izlenen kanallardan olan STAR TV’ de ise engelsiz içerikler ya da kendi resmî sitesinde yayınlanan dizi ve filmlerin işaret dili veya tercümanlı çevirisinin olduğu bir alan maalesef bulunmamaktadır.

Özel kanalların yanında TRT’ye bağlı “elgelsiztrt.tv” adlı internet sitesinde TRT’nin yapımlarından özellikle dizilerin neredeyse tamamına yakınının hem işaret dili tercümanlı çevirisi hem de alt yazı destekli çevirisi şekliyle Türk sağır ve işitme engelli toplumun kullanımına sunulmuştur (Sömen, 2022: 587).

Geçmiş yıllarda ülkemizde medya ve teknoloji, iletişimi desteklemek adına Sağır ve işitme engelli bireylerce yeteri düzeyde kullanılmamaktaydı. İletişimin özellikle görüntülü görüşme teknolojisinin günümüz kadar erişilebilir olmadığı dönemlerde Türk sağır ve işitme engelli bireyler ve CODA’lar birbirleriyle kurdukları randevu iletişimlerinde daha çok SMS yolunu ya da FAKS yolunu kullanmaktaydılar. Birbirine SMS ya da FAKS yoluyla anlaştıkları randevu günü yeri ve saatine uymama gibi bir alışkanlıkları yoktu. Yani randevuya gelmeme ya da geç gelme büyük bir saygısızlık olarak algılanmakta hatta randevuya gelmeyen kişiler sağır / işitme engellilerin sıklıkla ve çoklukla bir araya geldikleri dernek, lokal vb. yerlerde ifşa edilmeye kadar varıyordu. Yani iletişimi sadece birebir karşılıklı olarak düşünmemek ve iletişimin başlangıcı olan buluşma ve görüşme ortamının sağlanması adına da Türk sağır ve işitme engelli toplumunun karşılıklı sevgi ve saygı halinde olup özellikle görüntülü teknolojinin olmadığı dönemlerde bu konuya daha hassas yaklaştıklarını söyleyebiliriz.

Günümüzde ise teknolojinin sunduğu imkanların fazlalığı neticesinde randevuya yerinde gelme ya da erteleme hatta gecikme gibi durumlar anında karşı tarafa iletildiğinden ve bazen fiziksel randevuya gerek kalmadan dijital toplantı mecralarında görüşme şansına eriştiklerinden dolayı randevu iletişimi artık sağır ve işitme engelli bireyler için sıkı sıkıya uyulacak ve hatta ifşa edilecek bir zorunluluk olmaktan çıkmıştır.

Türk sağır ve işitme engellilerin en büyük sorunlarından biri de vatandaşlık adına eşit haklardan yararlanma kısmında iletişimin onların önüne koyduğu bir engel olma durumudur. Yani başta, sağlık (Ambulans çağırma, randevu alma, doktora derdini anlatabilme vb.), hukuk (Mahkemeler, Noter vb.), turizm gibi toplumun temel yapı unsurlarından karşılıklı iletişim kurulamamasından dolayı hizmet alamadıklarını bizlere genel anlamda belirtmişlerdir. Her ne kadar Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, her şehirde tercüman ataması yapmış olsa da bu sayının şehirlerin nüfusuna oranla asla yeterli olmadığına vurgu yapmakta ve bahsettiğimiz sağlık, hukuk, turizm vb. alanlarda şehirler içinde bulunan en azından pilot hastaneler, adliyeler veya noterlerde daha fazla işaret dili tercümanı bulundurma zorunluluğu taleplerini de sıklıkla dile getirmektedirler. Şehirlerdeki mevcut atanmış tercüman sayısının yetersiz olması Türk sağır ve işitme engelli bireylerin dışarıdan parasını ödeyerek tercüman tutmalarını zorunlu hale getirmekte ve bu durum da işitme yetersizliği çeken bireylerin ödedikleri vergilerin hakkını alamamalarının yanı sıra ceplerinden maddi yükümlülük çıkmasına sebep olmaktadır.

Özellikle Türk sağır ve işitme engelliler de işiten toplum ile aynı anayasadan yargılanmak ve işiten toplum üyeleri gibi davalı veya davası konumda olabilmektedirler. Bu açıdan mahkemelerde işaret dili çevirisi çok önemli bir hal almaktadır. Çünkü kendini işiten-yazılı-konuşma dilinde savunamayan kişilerin araya koydukları tercümanlar eğer ki ailelerinden güvendikleri ve CODA statüsünde olup çok iyi derecede (Mimikler ve metaforlarla kullanılan bir dil düzeyinden bahsetmekteyiz) Türk işaret dili bilmiyorsa mahkemenin seyrini değiştirip haklı iken haksız duruma dahi düşebileceklerini ve duruşma esnasında hâkimin yanlış bir karar vermesine ve yargılama – tutukluluk süresinin (haksızlıkla)

uzamasına sebep olacaktır. Bu durumun neticesinde Türk sağır ve işitme engelli bireyler 200 saatlik eğitim ile tercüman olan herkese zaman zaman mecburiyetle güven duyma durumunda kalmaktadırlar.

Teknolojinin yardımları ile sağlık alanında bazı projeler ile kısmen de olsa Türk sağır ve işitme engelli bireyler için hayat kurtarıcı olmuş durumdadır. 112 Acil Çağrı Merkezi'ni kullanamayan Türk sağır ve işitme engelli hastalar için Sağlık Bakanlığı tarafından, 'Engelsiz Sağlık İletişim Merkezi' (ESİM) kuruldu (Sömen, 2022: 544).

Şekil 9. 'ESİM'in Logosu, 2018, Kaynak: Yazar Arşivi

ESİM Projesi ile sağır ve işitme engelli vatandaşlar, acil durumlarda kişisel akıllı telefonlarına ücretsiz olarak indirebilecekleri mobil uygulamalar aracılığıyla TİD bilen personellerin görev yaptığı merkeze 7/24 görüntülü bağlanabilmektedir. 112 Acil Servis'e anında ihbar (isterlerse GPS kullanarak konumlarını da bildirerek) yapabilmekte, olay yerine ait fotoğrafları gönderebilmekte, diledikleri an görüntülü konuşma başlatabilip veya anlık mesajlaşma ile iletişim kurarak bu sayede ilk müdahalenin çok önemli olduğu Acil Durum vakalarında ciddi zaman kayıplarının da önüne geçebilmektedirler (URL-5).

Çünkü bahsettiğimiz üzere yapılacak yanlış bir çevirinin hukuk alanında insanın özgürlüğüne mal olabileceği gibi sağlık alanında ise yanlış teşhis ile başlayan bir tedavi sonucunda canlara mal olabileceğinin de farkında olan bu toplum üyeleri CODA'lar dışında kalan ve sertifika yöntemi ile yasal olarak "tercüman" sıfatı alan tercümanların yeterli sayıda olmasının yanı sıra bu tercümanların nitelikli olmasının, güven vermelerinin ve sağır kültürünü tam olarak anlayıp benimseyip bu dili ve kültürü karşı tarafa yansıtılabilmelerinin de ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadırlar.

Genel anlamda işitmeyen toplum, kendi içinde ve özellikle ana akım kültür yani işiten toplum ile yaşadığı en büyük sıkıntının iletişim olduğunu belirtmektedirler. Bu sorunun ortadan kalkması adına her iki kesimin de özellikle dil konusunda karşılıklı anlayış, ilgi, çaba gösterip karşı tarafın konuşma, yazma ve işaret dilini öğrenmesi (Temel seviyede ve günlük ihtiyacı karşılayacak oranda olması yeterlidir.) taraftarı olduklarını bildirmektedirler. Her iki kültür kendi dilini karşı kültüre öğretir veya karşı kültür ile empati yapıp onun dilini öğrenirse karşılıklı iletişim ve iletişim kaynaklı erişilebilirlik probleminin büyük oranda ortadan kalkacağını söylemektedirler.

5. CORONA PANDEMİSİ DÖNEMİNDE DİJİTAL BAĞIMLILIK EKSENİNDE KURULAN İLETİŞİMDE TÜRK SAĞIR VE İŞİTME ENGELLİLERİN YERİ

Sosyal medyanın olumlu yanlarının yanında günümüzde tedavi ihtiyacı dahi doğurabilen düzeyde olumsuz bir yanı olan ve çoğunlukla internetin kontrolsüz, zorunlu ve amacı dışında kullanımı neticesinde bireylerin özel hayatlarında yaşadıkları her türlü olumsuzluğuna, toplumların ise sosyolojik ve psikolojik işlevselliğine ciddi ve hatta kalıcı zararlar verebilen "dijital bağımlılık" kavramından da bahsetmemiz ve Türk sağır ve işitme engelli toplum üyelerinin bu dijital bağımlılıktan ne oranda etkilendikleri hakkında da bir şeyler söylememizde fayda vardır.

Örneğin 2019 sonu itibariyle tüm dünyada etkisini gösteren Covid-19 pandemisi ile internet bağımlılığı tüm dünyada olduğu gibi Türk sağır ve işitme engelli toplumunda da kendini göstermiştir.

Görüntülü konuşma özelliğini sıklıkla kullanabilme durumunu tenzih etmemizle birlikte çoğu halde internete uzak olan Türk sağır ve işitme engelli toplumun üyeleri dahi evlerde kaldığımız süreç boyunca internet ile daha çok içli dışlı olmak durumunda kalmışlardır.

Bağımlılık gibi olumsuz bir durumun yanında sosyal medya, hızlı ve kolay bilgiye erişim imkânı sunması, maliyetlendirme durumuna göre ucuz olması sayesinde kullanıcılara güncel gelişmeleri takip etmesini, samimi ilişkiler kurmayı önemli bir avantaj ve cezbedicilik olarak özellikle çocukların ve gençlerin günlük pratiklerini aktarabildikleri olumlu avantajlar barındıran bir mecradır.

Sağır / işitme engelli camia için aslında bu bağımlılığın temelinde bir zorunluluk olgusu yattığını söyleyebiliriz. Çünkü zaten bilgiye ulaşmakta zorluk çeken işitme yetersizliği olan bireyler özellikle TV’de açıklanan düzenleme, tedbir, yasaklar, kurallar vb. gibi bilgilere erişmekte daha da zorlanmaktadırlar. Çünkü pandeminin ilk günlerinde devlet erkânı tarafından açıklanan bütün kararların işaret dili ile tercümesinin olmaması Türk sağır ve işitme engelli bireyleri internete bağımlı kılmıştır. İşitme yetersizliği çeken bireyler sosyal medyada (sağır) fenomen diyebileceğimiz kişilerin sosyal medya platformlarında, kendi ana dillerinde yani Türk işaret dilinde yaptığı çeviriler ile alınan kararlar hakkında daha doğru ve sağlıklı bilgiye ulaşmışlardır. Bu sebeple gözleri sürekli olarak internette olmak zorunda kalmış ve zamanlarının çoğunu özellikle de sosyal medyada geçirmek durumunda olmuşlardır (Sömen, 2022: 535).

Bağımlılığa, internette geçirilen zaman ve bilgi arayışı açısından zorunluluk ekseninde ele alarak baktığımız an, bu durum Türk sağır ve işitme engelli bireyler için farklı bir zemine oturtulduğunu söylememizde herhangi bir yanlışlık olmayacaktır.

Yine Türk sağır ve işitme engelli toplumu 2019-2020 yılında meydana gelen Corona pandemisi zamanı evlere kapandığımız dönemlerde interneti, medyayı ve özellikle sosyal medyayı kendileri adına olabildiği kadar anlamlı ve verimli kullandıklarını söyleyebiliriz. Pandemi dönemi içinde özellikle Instagram adlı platformda daha çok vakit geçirdiğini gözlemlediğimiz Kulak Toplumu¹ ve başta da bu topluluğun en önemli fertlerini oluşturan sağır, sık sık açtıkları canlı yayınlar sayesinde hem Türk sağır / işitme engelli kültürü, folkloru, dili ve güncel konular hakkında bilmedikleriyle ilgili bilgilere soru cevap yoluyla ulaşmış ve sohbetler yaparak kendilerini kültürel açıdan geliştirmeye çabalamışlar bunun yanında işiten toplumun Türk sağır ve işitme engelli kültürü ile Türk işaret dili hakkında merak ettiği hemen her konu hakkında doğru bilgi paylaşımları yapmışlardır. Bu yapılan sohbetlerde Türkiye’nin her yerinden birbirinden habersiz olan sağır / işitme engelliler / CODA’lar sosyal medya platformlarında birleşmiş, tanışmış ve karşılıklı eylemler içinde olmuştur (Sömen, 2022: 536).

Tüm dünyanın evlere kapandığı bir zamanda sosyal medyanın özellikle sağır ve işitme engellilerin dünyasının işitenler tarafından farkına varılmasına da olanak sağlamıştır. Örneğin, sosyal medya içinde geçirilen zamanı ticari anlamda da verimli kullanan Türk sağır ve işitme engelli bireyler olmuştur. Bu bireyler uzaktan eğitimlerle kendi açmış olduğu kursların tanıtımını ve uygulamasını bu mecralar üzerinden gerçekleştirmiş ve evlerde geçirilen zaman içinde çoğunlukla Türk sağır / işitme engelli kültürüne, folkloruna ve TİD’e merak salan işiten bireylere Türk işaret dili eğitimleri vererek daha çok kendi adlarına sosyal medyayı ve interneti verimli kullanmayı sağlamışlardır. Ayrıca örneğin bakım ve güzellik üstüne ürünlerin Türk işaret dili ile tanıtımı ve satışı da sosyal mecra üzerinden gerçekleşmiştir (Sömen, 2022: 537).

Yani işiten ana akım üyeleri işitme yetersizliği çeken bireylerin dünyalarını keşfettikten sonra iki kültür arasında sosyo- ekonomik bağlantılar ve ilişkilerin oranı gelişmiş ve her iki kültür birbirlerini madden, manevan ve kültürel olarak karşılıklı şekilde beslemişlerdir.

Ek olarak, sosyal medya platformlarının gücünü kullanarak yardıma muhtaç olan Türk sağır ve işitme engelli bireyler ve dernekler adına gönüllülük esaslı yardım ve bağış kampanyaları düzenlenmiş ve ihtiyaç sahibi özellikle de hasta olan birçok çocuğa ve bireye ciddi şekilde fayda sağlanmıştır.

Sonuç olarak, Covid-19 sürecinde Türk sağır ve işitme engelli toplumunun interneti, medyayı ve özellikle sosyal medyayı olabildiği kadar verimli kullandığını ve bu verimi hem kendi kültürleri içinde

¹ Kulak Toplumu / Kulak İnsanları terimleri ilk kez tarafımızca Dünya Sağır literatürüne kazandırılmak istenmiştir. İlgili terimlerin tanımlanması hakkında detaylı bilgi için bkz. Sömen, 2022, yayınlanmamış doktora tezi, “Türk Sağır ve İşitme Engelli Halkbilimi”, sayfa 49-57.

hem de ana akım işiten Türk kültürü içindeki dinamikler çerçevesinde yerinde aktardığını ve kullandığını rahatlıkla söylememiz mümkündür.

6. SAĞIR ve İŞİTME ENGELLİLERİN KENDİ ARALARINDA ve İŞİTEN TOPLUMLA İLETİŞİMDE YAŞADIKLARI ANA SIKINTILAR

Sağır ve işitme engelli bireylerin iletişim anında kendi kültürlerine ait olmazsa olmazları bulunmaktadır. Yaptığımız saha çalışması ve ailesinde yakın / uzak hiçbir akrabasında işitmemezlik durumu olmayan ancak TİD bilen bir araştırmacı ve yaklaşık altı (6) yıldır bu kültürün içinde olan birisi olarak iletişim anındaki hassas oldukları ve sadece Türk sağır / işitme engelli kültürüne ait olduğunu araştırıp gözlemlediğimiz tespitleri şu şekilde sıralamamız mümkündür (Sömen, 2022 :545-549):

- Genel anlamda gerek kendi toplumları içinde gerekse işiten ana akım toplum içinde sorulan sorulardan olan “İşiten toplumla ve sağırarla en çok hangi alanda zorlanıyorsunuz?” sorusuna verilen en net iki cevaptan biri ve ilk sırada olanı ‘iletişim’ olmuştur. İletişim kurmak ya da kuramamak artık farkındalığı her geçen gün artan bu topluluk için sorun olmamalıdır. Çünkü bu insanlar oy vermekte, vergi ödemekte ve işiten hatta diğer engelli grupların yapabildiği birçok gündelik ve resmi işleri gerçekleştirebilmektedir. Ancak bu işlerini gerçekleştirirken takıldıkları en önemli sorun karşı tarafın işaret dili bilip bilmemesi, karşı tarafla sorunsuz iletişim kurabilme ihtimali olmaktadır. Bu durum da aslında kendi arasında çeşitlenmektedir. Özellikle iletişim anında hoşlanmadıkları durumların başında kalabalık bir sağır camia içinde işaret dili bilen birilerinin olmasına rağmen konuşmayı tercih etmeleri yatmaktadır. Eğer ki işaret dili biliyorsa ve iletişim anında bilerek bu işaret dilini kullanmıyor ve iletişim aksaklığına sebebiyet veriyorsa bu durum işitme engelli ve sağır toplum tarafından pek hoş karşılanmamaktadır. Bu durumu sağır ve işitme engelli bireylerce şu şekilde anlamlandırmak gerekirse topluluk içinde kendi diyaloglarının gizlenmesi gibi bir durum söz konusu olmadığı için ortamda kim işaret dili biliyor ya da bilmiyor şeklinde bir bağlam taraması yapmak ve iletişimlerini (Dedikodu yapmak isteyebilirler) kendi dünyalarında açıkça yapabilme özgürlüğünün işaret dili bilip kullanmayan (konuşan bireyler için geçerlidir) kişiler tarafından dolaylı yünden kısıtlanmasından endişelenmektedirler.
- Özellikle işiten topluma özenen ve konuşmaya çabalayan ya da işiten toplum içinde konuşanların arasında olan Türk sağır ve işitme engelli bireyler ana akım kültürün parçası hissiyatını verebilmek adına bazı davranışlar sergilemektedir. Örneğin duymadıkları ve cihazdan yeterli faydayı görmedikleri halde mutlaka kulaklık kullanıyorlar ve müzik dinliyorlar imajıyla işiten topluma özeniyorlar ve de bu durumu Türk ana akım kültürüne yansıtıyorlar. Elbette bu hepsi için geçerli bir durum değil ancak özellikle kamplarda ve işiten toplum ile iç içe oldukları kalabalık ortamların çoğunda bu imajı sergileyen Türk sağır ve işitme engelli toplum üyelerinin sayısının bir hayli fazla olduğu gerçeği ortadadır. Bu durumun altında ise iletişim anında kendi kültürüne ait olan özelliklerin psikolojik açıdan saklanması veya özenme ekseninde işiten topluma entegrasyon sağlama gibi iyi niyetli çabaların yattığını düşünmekteyiz.
- İşiten toplumla iletişim kurarken “İşitme engelliyim ancak dudak okuyabiliyorum.” dedikleri anda karşı tarafın birden ağızını dişlerini hatta damağını gösterircesine hatta biraz da yavaş ve bağırcasına konuşmalarına şahit olmaktadır. Bu durum da aslında iletişim sürecinin aksamasına sebep olmaktadır. Çoğu sağır ve işitme engelli birey özellikle işiten toplumun sırf dudakları okusun diye özellikle diş-dudak-damak kısmında farklı ve zorlama mimiklere bürünmesini hem ilginç hem sinir bozucu hem de komik bulduklarını belirtmektedirler.
- Çalışmamızda bahsettiğimiz iletişim modellerinden ‘Shannon-Weaver Modeli’ Türk sağır ve işitme engelli toplumunu ilgilendiren önemli bir modeldir. Çünkü modele göre belli bir bağlam içindeki iletişim anında oluşacak herhangi bir gürültü, arıza ya da engellenme nedeniyle kaynak ile alıcı / hedef arasındaki anlamların paylaşılması süreci beklenen seviyede olmayacaktır. İletişimleri esnasında işaret dili kullanan bu toplulukta işaretlerin net şekilde görülmesi elzem bir durumdur. Alıcı ve vericinin ses yerine sadece ve sadece işaret göstergeleri kullanarak iletişim kurması anında araya başka birinin ya da bir engelin girmesi bu toplumun iletişiminin yüzde yüz kesilmesine sebep olmaktadır. Aynı cümleleri hatta aynı konuyu baştan tekrar işlemek ve ‘konuşmak’ zorunda kalacakları için iletişim anında kesinti olmasından oldukça rahatsız olmaktadır.
- İşaret dili ile iletişim kurulabilmesi adına iletişimin önemli öğelerinden olan bağlamın temelinde birbiriyle uyumlu olarak perspektif, mesafe, ışık alanı olguları da bulunmaktadır.

Perspektif, mesafe ve ışık alanı ilişkisi işaret dili kullanan toplumlar için kimi zaman kolaylaştırıcı bir unsur olsa da çoğu zaman iletişimin engellenmesinde rahatsız edici bir durum olabilmektedir. Örneğin işaret dili kullanan insanlar göz duyularının sorunsuz çalışması halinde ve etrafta da yapılan işaretleri gösterebilecek kadar ışık olması durumunda mutlaka çok uzaktan da olsa iletişimi rahatlıkla kurabilmektedirler. Ancak bazen bunun tam tersi durumlar da gerçekleşmektedir. Sağır / işitme engelli bir birey işiten toplumdan birisi ile görüştüğünde işaretleri karşısındakine çok yakın yapması halinde iletişim aksaklığa uğramaktadır. Bu insanlar sadece duymamaktadır. Görme yetileri yerindedir. Yani iletişim için yeterli mesafeye, perspektife ve ışıksal alana uyarak işaretleri kullanma durumunda iletişimde bir aksaklık olmayacaktır.

- İşiten toplum ile iletişim halinde olduklarında kendilerine ilk sorulan sorulardan olan “Nerelisin?” sorusu Türk sağır / işitme engelli toplum için çok ilginç gelmektedir. Ayrıca bu soru ve bu soru benzeri soruların iletişim anında ilk hamlede sorulması onlarda yabancıymış yani Türkiye’den değilmiş gibi bir yaklaşım algısı da oluşturmaktadır. Türk işiten ana akımdaki özellikle ikili ve yeni tanışma iletişim anında sürekli ve sıradan olarak sorulan sorulardan olan “memleketin neresi?” “hemşericilik” algısı, sağır ve işitme engelli bireylere ilk anda sorulmasının altında aslında işiten toplumun bu sıradan alışkanlığı yatmaktayken sağır ve işitme engelli bireyler bu alışkanlığı edinmedikleri için onlara çok garip bir durum gibi gelmektedir. Bunun özünde kültür farkı yatmaktadır. Çünkü bu sorulan soruyu onların sanki bir sağır ülkesi, bir sağır şehri var da oranın bir ferdiymiş ve o şehrin (tamamen Sağır / İşitme Engellilerin yaşadığı şehir) adının ne olduğunu öğrenme merakıyla sorulmuş bir soru gibi bir psikoloji ile algılamaktadırlar.

- Korona pandemisi dolayısıyla Türk sağır / işitme engelli bireyler de toplumun diğer kesimleri gibi maske kullanmaktadırlar. Ancak bu topluluğun maskesi özeldir. Dudak kısmı iletişimde dudak okumaya müsait olması açısından şeffaf bir malzeme ile işlenmektedir. İşitme engelli ve sağır insanların kullandığı bu maskelerin özellikle kamu kurumlarında iletişim kurmak zorunda oldukları birimlerin personellerinde olması gerekmektedir. Eğer ki personelde şeffaf maske yoksa özellikle sağır / işitme engelli toplum içinde dudak okuyabilen bireylerin iletişimi sağlayabilmeleri adına işiten toplumun ilgili personelinden mutlaka maskesini indirmesini istemektedir. Eğer ki personel işaret dili biliyorsa sorun ortadan kalkıyor ancak işaret dili bilmiyorsa mesafeyi korumak şartı ile ‘şeffaf olmayan maskeyi’ indirmek işiten ve işitemeyen toplumun alıcı verici iletişimini bir nebze olsun daha sağlıklı kurmalarında yardımcı olmaktadır.

Şekil 10. Avcılar Belediye Başkanı (2021) Turan Hançerli'nin Belediye Olarak Üretim Dağıttıkları Şeffaf Maske ile Bir Görseli, Kaynak: URL-2

- Türk sağır ve işitme engellilerin iletişim anında rahatsız olduğu bir diğer konu ise karşıdaki kişilerin kendilerine acır gözlerle bakıp ona göre mimik vermesidir. Sağır / işitme engelliler acınacak insanlar değildir. Saha çalışmamız esnasında birçok engelli grubunun hatta işiten toplumun dahi yapamadığı birçok mesleği sağır ve işitme engelli toplumun bireyleri başarıyla yapabilmekte

olduğunu tespit ettik.² Onların bir kısmını tenzih etmek dışında çoğunluğu sadece duyamamakta ve konuşamamaktadırlar. “*Sese ulaşamamalarının dışında yapamayacakları, üstesinden gelemeyecekleri hiçbir şey yoktur.*” tespitini rahatlıkla yapabiliriz.

- Bunun yanında Türk sağır / işitme engelliler bir araya gelip iletişim kurduklarında işiten toplumun bireyleri onların kurmuş olduğu iletişime karşı dışarıdan bakışlarıyla rahatsız edici bir ortam oluşturduklarını “*Biz iletişim kurarken uzun süre bizi izliyor. Hani ilk başta kullandığımız işaretler işiten topluma ilginç geliyor, meraktan bakıyor diyebiliyoruz ancak bir süre sonra bu bakışlar rahatsız edici hale gelebiliyor. Bu sefer de sağır / işitme engelliler dışarıdan rahatsız edici şekilde izlenildiğimiz için biz sağlıklı iletişim kuramıyoruz ya da bizi izleyen topluma karşı sinirli bir iletişim kurmak zorunda kalıyoruz.*” diyerek genel ve ortak hissiyat manasında belirtmektedirler.

- Dikkatli bir mizaca sahip olan sağır / işitme engelliler iletişim anında araya başka kimsenin girmesi durumunda hem konunun takibini yapamayacakları için hem de iletişim sorunu yaşayacakları için görüşmelerini çoğunlukla birebir ve karşılıklı yapmayı tercih etmektedirler. Sağır / işitme engelliler birbirleriyle iletişim kurarken araya müdahil olduğunuzda öncelikle karşı tarafla olan iletişimlerini tamamladıktan sonra ancak 3. kişiye dönüp iletişim kurmaktadır. Üçüncü kişi olarak müdahil olmak içinse bir sağırın / işitme engelinin dikkatini, ellerini tutarak, titreşimi algılayacakları nesnelere kuvvetle vurarak, onlara özellikle omzuna dokunarak vb. şekilde, çekmeye çalışma çabaları iletişim sağlıklı ilerlemesine engel olmaktadır. Özellikle dikkatlerini çekmek için omuzlarına dokunulmasından son derece rahatsızlık duymaktadırlar.

- Sosyal mecralardaki iletişimlerinde özellikle çoklu pencereli sosyal medya platformlarında (Instagram, Zoom, Whatsapp vb.) aynı anda işaret dili ile görüşme yapmamaya özen göstermektedirler. Algıları ve perspektif olgusu tek bir kişinin konuşması üzerine yoğunlaştığından diğer kişilerin ellerini kullanması iletişim anında odaklanılması gereken asıl konuşmacıya olan ilgiyi azaltmakta ve asıl konuşmacının ne dediği anlaşılmamaktadır. Bu sebeple görüntülü iletişimdeki saygıyı da koruma adına olsa gerek ki herkes sırasıyla konuşmaya özen gösterilmektedir.

- Bir sağır ile işaretler aracılığıyla iletişim kurarken göz temasından kaçınmak ya da başka bir yere bakmak tamamen kabalık olarak algılanmaktadır. Bu, duyabilen insanların iletişim halinde kulaklarını kapatmaya benzetilebilir. Nasıl ki işiten kişilerde “*kulak misafiri*” olmak deyimi varsa sağır insanların iletişiminde onların iletişimini kesmemek şartıyla “*göz misafiri*” olmak durumu bulunmaktadır. Bu “*göz misafirligi*” durumu hem gerçek (yüz yüze) iletişimde hem de sanal iletişimde sağır ve işitme engelli bireylerce zorunlu olarak kullanılan ve yazılmayan bir kural işlevi göstermektedir.

- Türk sağır ve işitme engelli toplum üyeleri özellikle işaret dili ile iletişim kurmak zorundaysalar her devlet kurum ve kuruluşunda mutlaka bir personelin işaret dili bilmesini talep etmektedirler. Özellikle Adliye, mahkeme, hastane, karakol (özellikle ifade alma), banka, noter, restaurant, ulaşım (özellikle metro, metrobüs, tramvay gibi yerlerde adres sorduklarında) alanında yani işiten toplumla iletişim kurmak zorunda kaldıkları her alanda mutlaka bir personelin işaret dili bilmesi ya da TİD tercümanına erişimin sağlanması konusu Türk sağır ve işitme engelli toplumunun en büyük en önemli ve acil çözüm bekleyen problemidir. Bu durumun önemini görüşme yaptığımız sağır ve işitme engelli bireylere “*Sağır / İşitme Engelli kültürü ve tarihi hakkında bilginiz var mı?* (Sömen, 2022: 549)” sorusunu sorduğumuzda alacağımız cevapların kültür ve tarihle olmasını beklerken aslında sürekli olarak bahsettiğimiz iletişim temelli problemlerin onların kültür algısına sirayet ettiğini “*kültürümüz budur*” imajıyla anlatmalarından da ayrıca anlayabilmekteyiz.

Bu ve benzeri durumlar Türk sağır ve işitme engelli toplum için ciddi anlamda rahatsızlık oluşturan etmenlerdir. Maalesef kendi içlerinde de bu kurallara uymayan toplum bireyleri bulunmaktadır. Bunun yanında işiten toplumun üyeleri hele ki sağır / işitme engelli kültürü ve folkloruna dair hiçbir bilgisi yoksa ya da dış çevreden özellikle sanal medyadan yanlış bilgiler edinmişse işiten toplum üyeleri, sağır / işitme engelli toplum üyeleri ile karşılaştığı ve iletişime geçtiği andan itibaren bu yanlışların tamamını ya da bazılarını “*mutlaka*” (bilinçsizce) yapmaktadır.

² Türk sağır ve işitme engelli bireyler işitme dışında özellikle el becerisi ve görsel hafıza gereksinimi duyulan hemen hemen her meslekte ürettikleri içerikler ve ortaya koydukları performanslar ile kendilerini işiten Türk ana akım kültürü içinde kanıtlayabilmişlerdir. Bu durumla alakalı olarak daha fazla bilgi için bkz. Sömen, 2022, yayınlanmamış doktora tezi, Türk Sağır ve İşitme Engelli Halkbilimi, sayfa: 222-441 ve 441-503).

7. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma kapsamında öncelikle iletişimin tanımı ve iletişim modelleri, teorileri bakımından kavramsal olarak açıklanmış, incelenmiş olup iletişim bağlamında işitme yetersizliği çeken bireylerin (sağır ve işitme engellilerin) iletişimle arasına giren mesafe sonucu kaygı ve özgüven eksikliği konusuyla bağdaştırılarak problemlerini açıklamaya gayret gösterdik.

Süreç okulu, gösterge bilim okulu kavramlarını da açıklayarak sağır ve işitme engelliler için bu okulların içinden hangisinin daha çok kullanıldığını ve önemli olduğunu ortaya koyduk. Ayrıca bu kullanımın bilinçsizce, ihtiyaç doğrultusunda hayatlarına yerleşmiş bir standart olduğunu tespit ettik. Sözel iletişimin tanımıyla beraber işiten bireylerin sözel iletişimi ile sağır bireyin sözel iletişimi karşılaştırıldı ve sağır / işitme engelli bireylerin iletişim kurmak için başka bir iletişim organına veya doğrudan başka bir bireye ihtiyacı olmasını değerlendirdik.

Anlama ve anlatma kriterlerini işitme yetersizliği çeken bireylerin yaşamı doğrultusunda geniş ve kapsamlı tez çalışmamızdan yola çıkarak maddeler halinde açıklayıp işiten bireylerin sağır ve işitme engellilerin iletişimlerine ne kadar yakın veya uzak olabileceklerini ortaya koymuş olduk.

Sağır ve işitme engelli bireylerin iletişim başlamadan önce karşılarında işiten toplum üyelerinden birileriyle bir araya geldiyse kendi engel durumlarını karşıya kişiden kişiye değişen farklı ifadelerle mutlaka bildirme isteğini sebebi ve sonucuyla değerlendirdik.

Bölge ve ağza göre işitme yetersizliği çeken bireylerin kendi aralarında bile yer yer sıkıntılar yaşayabildiklerini, yani TİD 'in bazen farklılık göstermesi durumunda her iki taraf işaret dili bilse bile iletişim konusunda zorlanabildiklerini gözlemledik. Yanlış anlaşılmalara oluşabilmesinin doğal olduğunu ve sağır, işitme engelli bireylerin bu sorunu sıklıkla yaşadığını ifade ettik.

“Home Sign Language” (Aile, Kabile işaret dili) kavramının içinde neler barındırdığını veya neleri barındırabileceğini ve işitme yetersizliği çeken bireylerin bu kavramın içini doldurabilecek şekilde kendi aralarında bir araya geldiklerinde TİD' i değiştirebildiklerini açıkladık. İletişimdeki aksaklıkların nedenlerinden birisinin de sadece Home Sign Language kullanan sağır bireylerin TİD ile iletişim kuramamasından bahsettik. İşaret dili işiten bireylerin kullandıkları dil gibi yazı ile paralel gitmemektedir. Gramer bakımından incelendiğinde işitenler kadar açıklayıcı ve net olmayabilirler ve yanlış anlaşılmalara bu sebepten dolayı çoğalabilir.

Ana akım içinde işiten ve işitme yetersizliği çeken iki farklı toplumun aynı ortam içerisinde iki farklı kültür ürettiklerini ve dil-kültür ilişkisiyle ne gibi durumların ortaya çıktığını bizzat gözlemleyerek yaklaşık 2 yıl süren saha çalışmamızdaki (Evrenimiz Türkiye olmuştur.) birebir görüşmeler neticesinde açıkladık. Aynı kültür içerisinde farklı alt kültürler oluşur ve kültür-dil bağlamından yola çıkarak aynı dili konuşan iki toplum oluşan alt kültür farklılığından dolayı yer yer iletişimde ciddi sorunlar yaşayabilir.

Sağır ve işitme engellilerin hayatlarında iki önemli ana madde bulunuyor. İletişim ve eğitim. Hangisinin diğerinden daha önemli ve hayati bir durum olduğunu bu paradoksun ortaya çıkmasını bizzat halkın kendisi ile yapılan görüşmeler ve yaşanan sıkıntılar bakımından incelendiğinde iletişimin eğitimden daha önde geldiğinin tespitini yaptık.

CODA ve sağırılar iletişimin oluşmasında sıkıntılar oldukça eğitimin başlayamayacağı konusunda genel anlamda hemfikirlerdir. Ve eğitim hayatlarında araç- gereçlerin yetersiz olması, sözel eğitimin dayatılarak öğretmenlerin işaret dili bilmemesiyle beraber bu paradoksun devam ettiğini ifade ettiler.

Bu paradoksun giderilmesi açısından Sağır ve İşitme Engelli toplumundan gelen talep neticesinde önerimiz olarak 4 yıllık Lisans bölümleri ile sağır kültürü, TİD tercümanlığı, sağırın eğitimi vb. konular ve derslerle yalnızca bu konu ve halk için eğitilen kalifiye öğretmenlerin yetişmesiyle beraber eğitimdeki bu problemin bir nebze çözülebileceği konusunda naçizane tavsiyemiz oluşmuştur. Ülkemizde yedi bölgede pilot üniversiteler belirlenip bu bölümler oluşturulup örnek teşkil ettikten sonra bu konuda sağırılar ve işitme engellilerin bu problemlerine çözüm getirilebilir.

Tüm bu problem ve sıkıntılardan sonra medya konusuna gelip medya organının da iletişim bakımından işitme yetersizliği çeken topluma ne kadar yararlı veya zararlı olduğu konusunda açıklama ve tespitler yaptık.

Öncelikle medya, internet, sosyal medyanın kavramsal tanımları yapıldı. Televizyon her ne kadar işiten bireyler için önemli ve etkin bir medya yayın organı olsa da sağır ve işitme engelli bireyler için

bunun tam tersi olması söz konusudur. Sağır/işitme engelli toplumunun daha çok interneti kullandığı bir gerçektir. Zaman zaman internet her ne kadar haberleşme, habere ulaşma, haberi okuma, dünyayı takip etme bakımından onlara avantaj ve yardım sağlasa da bu faydanın yanında dezavantajların da bir hayli fazla olması durumu da bir gerçektir. Bu dezavantajlardan önemli bir tanesi olan dijital bağımlılık durumu işitme yetersizliği çeken bireyler için çok karşılaşılan bir durumdur. Çünkü yakın zamandan örnek vermek gerekirse Corona pandemisi döneminde işiten bireylerin televizyondan tüm kural ve alınan önlemler birinci ağızdan hızlı bir şekilde öğrenmesinin karşısında işitme yetersizliği çeken bireylerin bunu sosyal medyada kendi aralarında fenomen olarak tanımladıkları ve güven duydukları bir bireyin TİD' e çevirmesi ile haberdar olmaktadır. Bu durum onların dijital bağımlılığının bir zorunluluk olarak gelişmesini bizlere gösterdi.

Ayrıca sağır ve işitme engelliler pandemi döneminde internetin reklam yapabilme, paylaşım gibi avantajlarından faydalanarak yer yer kendi oluşturdukları online eğitim veya satışını yaptıkları ürünlerin (güzellik, bakım ürünleri vb.) tanıtımını yaparak işiten bireyler ile alışveriş yapabilmişlerdir. Bu da internet sayesinde gerçek hayatta bir araya geldiklerinde işitme yetersizliği çeken bireyin kaygı veya ortak dil kullanamama sebebiyle etkileşime giremediği işiten bireyler ile sosyal medya sayesinde internetin iletişime yardımcı dili aracılığıyla buluşabilmiş ve etkileşime girmiştir.

Yalnızca sağırlara hizmet eden veya onlara özel bir medya yayın organının olmayışı da sağır ve işitme engelli toplumu arasında önemli bir konu ve öneridir. Bu konuda geçmişte TRT tarafından uygulanmış farklı bir yöntem örneği TRT kurumundan ilk kez tarafımızca elde edilen görsellerle desteklenerek açıklandı. Günümüzdeki TRT erişilebilir yayın ile geçmişte uygulanan yöntem karşılaştırılarak eksikler ve olumlu yanlar konusunda sağır/işitme engelliler çerçevesinden yorumlama yapıldı. Ancak böyle ayrıştırılmış bir yayın yerine işiten bireylerin de izlediği, ulaştığı yayınları tam erişilebilir hale getirip aynı medyaya aynı yayına işitme yetersizliği çeken bireylerin de ulaşabilmesi durumunun daha önemli bir konudur. Bu da iki toplumun etkileşime girip aradaki duvarların ve iletişimsizliğin yıkılmasına yardımcı olacaktır. Hem de onların da işiten bireyler gibi vergi mükellefi birer vatandaş olması ve eşit şartlarda aynı sorumluluk ve haklara sahip olması göz önünde bulundurulduğunda hali hazırda var olan yayınların tamamının (yalnızca haber programlarının değil) tam erişilebilir olmasının gerekliliği kesin bir öneridir.

Vatandaş olarak devletten alınan hizmetler dahilinde turizm, hukuk, sağlık gibi kategorilerde ilgili kuruluşların alt birimlerinde ataması yapılmış tercümanların nitelik ve nicelik bakımından yeterli olmadığı bir gerçektir. Özellikle hukuk alanında bu yetersizlikten dolayı sağır/işitme engelli bireyin ekstra bir ücret ödeyerek bir başkasıyla beraber mahkeme – duruşma alanında olması gerekliliğinden yola çıkarak tercümanın yalnızca nitelik ve nicelik bakımından yeterli olmasının yanında gereken güvenin de tercümana karşı duyulması gerekliliği söz konusudur.

Sağlık sektöründe ESİM uygulaması onların da birer vatandaş olduğu ve aynı haklara sahip olması konusunda bu alandaki ihtiyaçlarını ve kendilerini açıklama durumlarını bir nebze olsun kolaylaştırmış vb. uygulamaların medya, hukuk, turizm vb. konularda da yapılması toplumun ihtiyacı olan bir durumdur.

Tüm bu durum tespitlerinin ışığında hukuk alanındaki olması muhtemel yanlış çevirinin bir özgürlüğe sağlık alanında ise hayatlara mal olabileceği, iletişim içinde doğru ifade ve çevirinin ne kadar önemli olduğunu bizlere göstermektedir.

Bu çalışmamızda sonuç olarak saha çalışmamız ile gözlemlerimiz, görüşmelerimize dayanarak alanda ortaya ilk kez çıkardığımız sağır ve işitme engellilerin iletişim sorunlarını maddeler halinde hem işiten ana akım kültüre hem de işitme yetersizliği çeken toplumun okuma ortamına sunarak farkındalık yaratma amacımızı gerçekleştirmek istedik.

KAYNAKÇA

- Artun, E. (2008). *Türk Halkbilimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Fiske, J. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş* (Çev., Süleyman İrvan), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hein, K. (2010, Spring). The Estonian Deaf Community. *Sign Language Studies*, 10(3), 304-316.
- Keilman, A., Limberger, A., Mann, M. J. (2007). Psychological and Physical Well-being in Hearing Impaired Children. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology*, 71, 1747-1752.
- Kuşman, B., Şimşek, A., Salman, U., Ekici, E. (2018). İşitme Engelli Bireylerin Sürekli Kaygı Düzeyi ile Durum Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması. *FNG & Bilim Tıp Dergisi*, 4(4), 173-178.
- Mehdizade, R. (2017). *Siyasal İknâ Sürecinde Sözsüz İletişimin Önemi: Jest, Mimik ve Beden Duruşu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Neves, J. (2005). *Audiovisual Translation: Subtitling for the Deaf and Hard-of-Hearing*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Roehampton-University of Surrey, School of Arts, İngiltere.
- Neves, J. (2008). 10 fallacies about Subtitling for the d/Deaf and the hard of hearing. *The Journal of Specialised Translation*, 10, 128-143.
- Pektaş, Ş. (1994). *6-8 Yaş İşitme Engelli Çocuklarda Alıcı ve İfade Edici Dile Yönelik Sözel İfadelerin İncelenmesi ve Normal İşiten Yaşlıları ile Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Sömen, O. (2022). *Türk Sağır ve İşitme Engelli Halkbilimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Tabak, R. (1996). *Görsel- İşitsel Eğitim Araçları ve Materyal Üretimi*. T.C. Sağlık Bakanlığı Açs-Ap Genel Müdürlüğü, Japon Uluslararası İşbirliği Kuruluşu, İletişim ve Eğitim Araçları Geliştirme Projesi, Ankara.
- Telman, N., Ünsal, P. (2009). *İnsan İlişkilerinde İletişim* (2. Baskı). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Tutar, H., Yılmaz, M. K., Eroğlu, Ö. (2014). *Genel Teknik İletişim* (6.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu [TDK] (t.y.). “İletişim”, <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim: 10.11.2021.
- URL-1: <https://engelsiz.kanald.com.tr/> Erişim: 24 Temmuz 2021
- URL-2: <https://www.haberler.com/guncel/avcilar-belediyesi-isitme-engelliler-icin-ozel-13224235-haberi/> Erişim: 24 Temmuz 2021
- URL-3: <https://weebim.com/web-tasarim/internet-nedir>, Erişim: 24 Temmuz 2021
- URL-4: Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme. (2009, 14 Temmuz). *Resmî Gazete* (27288 Sayılı Kanun). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714.htm> Erişim: 22 Temmuz 2021
- URL-5: <https://istanbulism.saglik.gov.tr/TR,52350/engelsiz-saglik-iletisim-merkezi-esim-mobil-uygulamasi.html> Erişim: 22 Temmuz 2021